

CUMHURİYET DÖNEMİ HUKUKSAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNE KATKIDA BULUNAN YABANCI AKADEMİSYENLER

*The Foreign Academicians Contributing To The Process Of Legal
Transformation In The Republic Period*

Nevin ÜNAL ÖZKORKUT*

Özet: Batı hukukunun Türk hukukuna etkisi, Tanzimat döneminde başladı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra birçok alanda olduğu gibi hukuk alanında da devrim yapıldı ve Batı hukuku tamamen benimsendi. Devrimlerin bir parçası olarak gerçekleştirilen üniversite reformu çerçevesinde hukuk eğitimi de yeniden düzenlendi. Yeni hukuk sisteminin kısa sürede öğretilmesi ve bu hukuku uygulayacak hukukçuların yetiştirilmesi için yabancı akademisyenlerden de istifade edildi. Hukuk devriminin başarıya ulaşmasına diğer pek çok unsurun yanında bu bilim adamları da katkıda bulundu.

Anahtar Sözcükler: Batı hukuku, resepsiyon, üniversite reformu, hukuk eğitimi, yabancı akademisyenler

Abstract: The impact of the Western Law on the Turkish law began during the Tanzimat era. With the establishment of the Republic of Turkey, a number of revolutions were introduced in many areas, including the law, and in this respect the Western law was fully adopted. Furthermore, legal education was re-arranged within the framework of the university reform that was made as part of the revolutions. It was also ensured that foreign academicians played a part in the process with the aim of teaching the new law system in a short period of time and raising new academicians that would apply this system. In other words, these scientists contributed to the process of bringing success to the Turkish law revolution, besides many other factors.

Keywords: Western law, reception, university reform, legal education, foreign academicians

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, nevinunalozkorkut@yahoo.com,
ORCID ID:0000-0002-6854-3592
Makalenin Geliş Tarihi: 16/09/2019, Makalenin Kabul Tarihi: 21/10/2019

GİRİŞ

Türk hukukunun tarihi, dört ana evreden oluşmaktadır. İlki, İslâmiyetin kabulünden önce, Türklerin Uzak Doğu kültüründen aldıklarını, kendi gelenekleriyle sentezledikleri bir hukuk anlayışının bulunduğu dönemdir. İkincisi, temelde İslâm hukukunun benimsendiği, bunun yanı sıra örfi hukuk kurallarının da uygulandığı dönem; üçüncüsü, Tanzimat'ın ilanı ile başlayan ve iç ve dış kaynaklı çeşitli nedenlerle İslâm hukukunun yanı sıra Batı hukukunun da kabul edildiği dönem; sonuncusu ise tamamen Batı hukuk normlarının esas alındığı Cumhuriyet dönemidir. Bu son dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi için hukukun, öncelikli olarak düzenlenmesi gereken alan olduğu bilinciyle, hukuk kural ve kurumları ve bunun zorunlu bir parçası olarak hukuk eğitimi tamamen yenilendi. Yenilenmenin mümkün olan en kısa sürede gerçekleşmesi için de hukuk eğitiminde yabancı akademisyenlere de ihtiyaç duyuldu. Aşağıda, Türk hukukunun ve hukuk eğitiminin, Osmanlı'nın son yüz yılında başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı ile hızlanan değişim süreci, iç ve dış dinamikleriyle kısaca ele alınacak ve yabancı akademisyenlerin bu sürece katkıları değerlendirilecektir.

I- Osmanlı Devleti'nde Batı Hukukunun Benimsenmesinin Nedenleri ve Benimsenme Şekli

Batı hukukunun Türk hukukuna etkisi, Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat döneminde başladı. Klasik dönem Osmanlı hukuku esas itibarıyla asli kaynaklarını Kuran, sünnet, icma ve kıyasın oluşturduğu şer'î hukuka dayanıyordu. Şer'î hukukun yanı sıra, bu hukuk sisteminde düzenlenmemiş alanlarda, yine bu hukuka aykırı olmamak kaydıyla padişah tarafından konulan kuralların oluşturduğu örfi hukuk da uygulanmaktaydı. Yüzlerce yıl başarıyla uygulanan bu sistemde zamanla iç ve dış siyasi, ekonomik, düşünsel ve hukuksal gelişmelere paralel olarak aksaklıklar meydana geldi. Batı'da, Eski Yunan'dan beri hukukun 'ne olduğu ve nasıl olması gerektiği' sorgulanmış ve bu düşünceler neticesinde modern Batı hukuku oluşmuştu. Osmanlı Devleti'nde ise din kaynaklı hukukun değişmez prensipleri nedeniyle mevcut hukuk sistemi, benzer bir düşünsel gelişimden uzak kalmıştı.

Kendi dışındaki dünyada meydana gelen önemli değişiklikler, Osmanlı Devleti'ni de harekete geçmek zorunda bıraktı. Endüstri Devrimi sonrasında ekonomik ve ticari yapısı değişen ve gelişen Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için hukukun modernleşmesi gerekiyordu. Endüstri Devrimi'nin Osmanlı'daki yansımaları, bu devrimi yaşamış devletlerin açık pazarı haline gelmesi şeklinde gerçekleşmişti. Güçlü devletler, bu pazardaki çıkarlarını ve burada bulunan vatandaşlarını korumak için Osmanlı Devleti'ne baskı

yapıyorlardı.¹ Devletlerarası güç yarışında, devletlerin Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin hamiliğini üstlenmek ve bu yolla güç ve saygınlık kazanmak gayeleri de baskıyı destekledi. Fransız Devrimi'nin yaydığı yeni ilkeler karşısında da artık herkes için geçerli tek tip hukuk uygulama zorunluluğu kendini hissettiriyordu. Çünkü Devrim'le başlayan ve giderek yayılan milliyetçilik akımı, diğer çok uluslu devletler gibi Osmanlı Devleti'ni de etkilemeye başlamıştı. O zamana kadar farklı din ve mezheplerdeki tebaasını kurmuş olduğu sistemle yönetmeyi başaran Devletin, artık birçok alan gibi hukukunu da çağın gereklerine uygun olarak formüle etmesi gerekiyordu.

Tüm bu etkenlerin sonucunda, hem tebaayı Osmanlı çatısı altında bir arada tutabilmek, bu yöndeki iç ve dış baskı ve tehditleri önleyebilmek, hem de modernleşebilmek için hukuk yeniden gözden geçirildi. Düzenlemeler iki şekilde yapıldı: Bir yandan mevcut yerli hukuk kuralları sistematik şekilde yeniden düzenlendi, öte yandan bazı alanlarda Batı hukuku kuralları ve kurumları benimsendi (resepsiyon).² Hukuk alanında yapılan yeniliklerin en önemli itici gücü kuşku yok ki dış baskılardı. Alınan yasalar, yasaları uygulayacak mahkemeler, bu mahkemelerde görev yapacak hukukçular, her şeyden evvel Osmanlı ülkesindeki yabancı devlet vatandaşlarının güvenliği ve gayrimüslim tebaa için birinci derecede önemliydi.

Her alanda olduğu gibi hukuk alanında da gelişme yolunda bir değişim için öncelikli şart, eğitimin modernleşmesiydi. Klasik Osmanlı düzeninde hukukçular, derslerin din çerçevesinde okutulduğu, mesleklere göre ayrılmış bölümlerin bulunmadığı yani genel eğitimin verildiği medreselerde yetişiyordu. Medrese eğitiminin kendi içinde de yenilikleri takip etmemesi, eğitimin zamanla bozulması nedeniyle, buradan yetişen kadılar, şer'î hukuka dahi çok vâkıf değildi. 1854'te Muallimhane-i Nüvvap kurularak³ hukuk eğitimi medrese sisteminden çıkarıldı, ancak buradaki eğitim de yeterli olmadı. Sadece şer'î hukuk eğitimi alan kadılar, Tanzimat hareketinin bir parçası olarak Osmanlı yargı örgütüne katılan ve şer'îyye, ticaret ve cemaat mahkemelerinin görev alanına girmeyen davalara bakmakla yetkili kılınan çok üyeli

---

¹ Özsunay, Ergun, " 'Yabancı Hukukun Benimsenmesi' Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler" (MHAUM), *Atatürk'ün Hukuk Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1983, s. 22-23.

² Resepsiyon, bir devletin, değişmek ve modernleşmek isteği, dış baskılar gibi çeşitli nedenlerle başka devlet ya da devletlerin kanunlarını kendi kanunları olmak üzere almasıdır. Geniş bilgi için bkz.: Bozkurt, Gülnihâl, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2010, ss. 5-18.

³ Dölen, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi*, C.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 357.

nizamiye mahkemelerinde⁴ de görevlendirildiler. Üstelik müslim ve gayrimüslimden üyelerden oluşan bu mahkemelerde hukukçu olmayan üyeler de görev aldı. Batı'dan alınan kanunların öğretilmesi amacıyla 1870'te, Adliyye Nezaretine bağlı Kavanin ve Nizamât Dershanesi açıldı, öğrenim süresi sadece bir yıl olan bu dershaneyi tamamlayanlar, bir sınav sonrasında nizamiye mahkemelerinde ve mülkiye memurluklarında görev yapabileceklerdi.⁵ Fakat sorun, bu yetersiz ve geçiştirici çözüm denemeleriyle üstesinden gelinemeyecek boyuttaydı. Tanzimat'ın getirdiği yeni hukuku uygulayabilecek, uyuşmazlıkları bu hukuk çerçevesinde çözecek yeni hukukçulara ve bu nedenle öncelikli olarak bu hukukçuları yetiştiren yeni bir okula ihtiyaç vardı. İşte Hukuk Mektebi böyle bir zamanda Osmanlı eğitim sistemindeki yerini aldı.

Böylelikle yabancı etkisi Türk hukukunun değişim sürecinde kendini göstermeye başladı. Hukuki değişimde rol model öncelikle - öteden beri sıkı olan diplomatik ilişkilerin ve Fransa'nın Avrupa güç dengesindeki önemli yerinin etkisiyle- Fransa oldu. Fransız etkisi, kısmen 18. esas olarak da 19. yüzyılda eğitim alanında kendisini fazlasıyla gösterdi. Fransız eğitimciler yeni kurulan okullarda görev almaya başladılar.⁶

1868'de Fransa'nın etkisiyle kurulmuş olan Mekteb-i Sultani'de hukuk başlangıcı ve idare hukuku dersleri de okutuluyordu. Daha sonra mecelle, devletler hukuku ve Roma hukuku gibi dersler de müfredata eklenmişti. 1874'te okulun müdürü olan Sava Paşa'nın, hukuk derslerinin okulun düzeyini aştığı, bu derslerin hukuk mektebinde okutulması gerektiği gerekçesiyle gösterdiği gayretler akabinde 1876'da mektep kurulmuş oldu. Bu okulda, ilk kez Batı hukukunun dikkate alındığı bir eğitim programı uygulandı⁷ ve başta Fransa olmak üzere farklı ülkelerden çok sayıda yabancı hoca burada ders verdi (D'Hollys, Goold, M. Jakobo, Baruçi, Karou, Chevalier).⁸ 1877-78 döneminde, tasarruf ve öğrenci sayısının yetersizliği gerekçesiyle ara verilen eğitim, 1878'de

---

⁴ Nizamiye mahkemeleri hakkında bkz. Ünal Özkorkut, Nevin, *Osmanlı Hukukunda Müdde-i Umumilik, Savcılık Kurumunun Türk Hukukuna Girişi ve Uygulanma Süreci*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 66-74.

⁵ Dölen, a.g.e., s. 127-128.

⁶ Widmann, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev.: A.Kazancıgil-S. Bozkurt, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 57.

⁷ Okulun gerek açıldığı yer, gerek hocaları itibarıyla Batı'daki hukuk fakültelerine benzediğini belirten Bilsel, bu mektebin belirtici vasfının Batı'ya daha seri yönelişi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 58.

⁸ Dölen, a.g.e., C.1, s. 129-143. Geniş bilgi için ayrıca bkz., Yörük, Ali Adem, *Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı-Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 67-70. Koyuncu, Nuran, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.16, S.3, 2012, ss. 163-183.

yeniden başladı.⁹ 1880’de Adliye Nezareti’ne bağlı olarak Mekteb-i Hukuk-ı Şahane açıldı ve 1881’de Mekteb-i Sultani bu okulun bünyesine katıldı.¹⁰ Mekteb-i Hukuk-ı Şahane’de daha yerli bir hukuk eğitimi verildi. Mektebin ders programı da, hocaları da ilk hukuk mektebininkinden farklıydı.¹¹

Almanya, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, iki devlet arasındaki ilişkileri eğitim alanında da derinleştirmek, bu alandaki Fransız etkisini ortadan kaldırıp yerine Alman eğitim sistemini geçirmek amacıyla Osmanlı Devleti’nde bir Alman üniversitesi kurmak için bazı çalışmalar yaptı ama bu konudaki çabaları sonuçsuz kaldı.¹² Savaş başladıktan sonra da Osmanlı yönetiminin, modern Alman eğitiminden yararlanmaya karar vermesiyle eğitimdeki ithalat başlamış oldu. Bu çerçevede atılan adımlardan bir tanesi de Darülfünun bünyesinde ders vermek üzere Alman bilim adamlarının Osmanlı Devleti’ne getirilmesi idi.¹³ 1915’ten itibaren gelen bu bilim adamları arasında Hukuk Fakültesi’nde kamu hukuku dersi veren Walther Schönborn da vardı. Schönborn’un yanı sıra Almanya’nın İstanbul Başkonsolosluğu Baş Tercümanı Erich Nord da medeni hukuk alanında ders verdi.¹⁴ Ancak bu isimler, Cumhuriyet döneminde gelen yabancı hukuk profesörleri kadar bir etki yaratmadılar.

II- Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

1920’de ulusal meclisin açılmasıyla başlayan, 1921’de egemenliği halka veren bir anayasanın yapılması ve 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla devam eden çağdaş dünyaya uyum süreci, 1923’te Cumhuriyetin ilanıyla büyük ivme kazandı ve bu tarihten itibaren yazıda, dilde, kıyafette, eğitimde, hukukta, yargıda, kısaca hayatın her alanında devrimler ardı ardına gerçekleşti.

Atatürk devrimlerinin en önemlilerinden biri hukuk alanında yapıldı ve İslâm hukuku yerine Batı hukuku benimsendi. Bu dönemde

⁹ Karal, ara vermenin gerçek nedeninin, ulemanın burada Roma hukuku okutulmasına karşı olması olduğu düşüncesindedir. Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1983, s. 393.

¹⁰ Dölen, a.g.e., C.1, s. 159-160; Koyuncu, a.g.m., s. 176.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Yörük, a.g.t., s. 70 vd.

¹² Türk, Fahri/ Çınar, Servet, “Türkiye ile Almanya arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri”, Akademik Bakış, C.7, S. 13, Kış 2013, s. 47-48; Dölen, a.g.e., C.1, s. 485-486.

¹³ Osmanlı yönetimi, tek bir ülkenin üniversite eğitiminde etkin olmasının önüne geçmek için sadece Almanya’dan değil, başka Avrupa ülkelerinden de öğretim elemanı gelmesini istemişti. Dölen, a.g.e., C.1, s.471; Türk-Çınar, a.g.m., s.48. Alman temsilciler ise sadece Alman öğretim elemanı atanmasının daha iyi olacağı görüşündeydi ve sonuç itibarıyla öğretim elemanlarının Almanya’dan getirilmesi hususunda anlaşmaya varıldı. Ergün, Mustafa, “Die deutsch-türkischen Erziehungsbeziehungen während des ersten Weltkrieges”, OTAM, C.3, S. 3, Ankara, 1992, s.201-202; Dölen, a.g.e., C.1, s. 472.

¹⁴ Dölen, a.g.e., C.1, s. 467 vd.; Widmann, a.g.e., 61 vd.; Türk-Çınar, a.g.m., s. 48.

Batı hukukunun benimsenmesi yöntemi ve nedenleri, Tanzimat dönemindeki yöntem ve nedenlerden farklıydı. Osmanlı Devleti, İslâm hukukunu bırakmadı, Batı hukukunu kısmen benimsedi. Osmanlı Devleti'nin birinci amacı, ayakta kalabilmektir, modernleşme bunu sağlamaya yönelik ikincil bir amaçtı, hatta bu amaca ulaşmanın aracıydı. Yeni kurulan dinamik ve genç Türkiye Devleti'nin birincil amacı ise dış baskılardan uzak bir şekilde, özgür iradesiyle modern çağa uygun yapılanmaktı ve Tanzimat'ın ilanından itibaren yaşananların ve sonuçlarının verdiği tecrübeyle İslâm hukuku tamamen bırakıldı. Belirtmek gerekir ki hukuk alanındaki çalışmalar, öncelikle mevcut hukuk düzeninin yenilenmesine yönelik oldu; ancak bu amaçla kurulan komisyonların çalışmalarının Cumhuriyet dinamizmi ile uyuşmadığı görülünce yeniden yapılanma çerçevesinde gerçekleştirilen hukuk devrimi ile eski hukuk sistemi tamamen bırakılarak Batı hukuku benimsendi.¹⁵ Bu süreçte, ülkenin ve toplumun ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebilecek, en işlevsel kanunların seçilmesine gayret gösterildi.

A- Devrimin Bir Parçası Olarak Üniversite Reformu

Üniversite reformu, Atatürk devrimlerinin getirdiği yeniliklerin zorunlu bir devamı olarak 1933'te gerçekleşti. Toplumsal, hukuksal, siyasal ve ekonomik dönüşümü, çağdaş yapılanmayı iyi anlayacak, anlatacak ve sürdürecektir kuşakların yetişmesi için eğitimin modernleşmesi son derece önemlidir. Sorun, salt bir üniversite reformu sorunu değildi; amaç, tüm ülkeyi kapsayacak bir kültür planı oluşturmaktı.¹⁶ Üniversite reformu, Kazancıgil'in de ifade ettiği gibi, Atatürk kültür hareketinin zirvesiydi. Atatürk, yeni bir hukuk anlayışı getirmek istiyordu. İstanbul'da bir hukuk okulu varken, Ankara Hukuk'un açılmasının nedeni de yeni hukuk anlayışına İstanbul Hukuk'un adapte olamayacağı düşüncesiydi.¹⁷

Osmanlı döneminde kurulmuş olan Darülfünun'un¹⁸, bu değişim karşısındaki tutumunun, devriminin gayesiyle bağdaşmadığı görüldü.

¹⁵ Özsunay, a.g.m., s. 25 vd.

¹⁶ Nitekim Darülfünun'un aksayan yönlerinin, eksiklerinin tespitini ve reform önerilerini içeren Malche Raporu'nu inceledikten sonra Atatürk, asıl amacın bu olduğunu, şu sözlerle ifade etmiştir: "Bizim için İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür yapalım? Mesele budur." Kocatürk, Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, S.1, 1984, s. 9; Dölen, a.g.e., C.3, s.128.

¹⁷ Kazancıgil, Aykut/Ortaylı, İlber/Tanyeli, Uğur, "Niye Geldiler, Niye Gittiler? Kimse Anlamadı Yabancıların Cumhuriyet'e Bıraktıkları", (Söyleşiyi yapan: Ayşe Erdem), Cogito, S. 23, 2000, s.119-120.

¹⁸ Darülfünun'un tarihi, 1846'dan itibaren başlayan ama yavaş devam eden çalışmalar sonrasında 1863'te serbest konferanslar şeklinde yapılan derslerle başladı. Bu derslerin yapıldığı konağın 1865'te yanmasıyla da derslere son verildi. 1869'da, Fransız eğitim sistemi örnek alınarak hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle Darülfünun-ı Osmani oluşturuldu ve okul 1870'te açıldı. Bu okul da -konuya ilişkin bazı çalışmalarda

Kuruma dair 1923'ten 1932'ye kadar süren reform ve yeniden düzenleme çabalarından bir sonuç alınamayınca İsviçre'de pedagoji profesörü olan Albert Malche'dan reform önerilerini içeren bir rapor hazırlaması istendi. Böylelikle yabancı akademisyenlerin Atatürk Türkiyesinin arzu ettiği yüksek öğrenim sisteminin oluşumuna etki süreci başlamış oldu. 15 Temmuz 1932'de tamamlanan ve Maarif Vekâleti'ne sunulan raporda,¹⁹ mevcut durum eleştirel bir bakış açısıyla ortaya konulduktan sonra reform önerileri sıralandı. Malche'in tespitlerine göre, Türkçe bilimsel yayınların yetersizliği, profesör ücretlerinin düşük oluşu, kurumun özerkliğinin, onu toplumdan ve hükümetten soyutlama eğiliminde olduğu, Vekâlet'le işbirliği yapmasının gerekliliği, ders metodunun eski olması, ezbere dayalı, gerçek bilimsel çalışmayı engelleyen ders anlatımının olması, Türk öğrencilerin yabancı dil bilmemesi, mevcut eğitimdeki başlıca eksikliklerdi ve geleceğin Türk profesörlerinin İstanbul Darülfünunu'nda yetişmesi henüz mümkün değildi.

Oldukça detaylı bir şekilde hazırlanan raporun sonuç kısmında, raporun amacının, İstanbul Darülfünunu'nun 'millî kültür' ve 'modern ilim' için yüksek bir müessese haline nasıl getirileceğini göstermek olduğu belirtildikten sonra özetle "üniversitenin salt bilgi dağıtan bir kurum olarak değil, bilimsel düşünce metodunu öğreten bir kurum olarak anlaşılması gerektiği; üniversite meselesinin esas itibarıyla Türkiye'nin fikri, manevi ve hatta toplumsal geleceği olduğu" vurgulandı.

Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip Bey, 31 Temmuz 1933'te, konuya ilişkin olarak verdiği demeçte, "Cumhuriyetin ilanından sonra Darülfünun'un ıslahı için çok çalışıldığını, başta özerklik ve tüzel kişilik

---

farklı nedenler sayılmakla birlikte aslında tam olarak bilinmeyen nedenlerle- 1873'te kapatıldı. Batı tipi üniversitenin gerekliliği konusundaki inanç nedeniyle bir diğer girişim, 1868'de kurulmuş olan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi bünyesinde üç ayrı şubeden oluşan Darülfünun-ı Sultani adıyla gerçekleşti. Mali yetersizlikler nedeniyle okuldan beklenen fayda tam olarak sağlanamadı; 1900'e kadar hukuk, mülkiye ve mühendislik mekteplerinde eğitim bölünmüş halde devam etti. 1900'de mevcut hukuk mektebinin de içinde bulunacağı Darülfünun-ı Şahane kuruldu. 2. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında (1913) kurumun adı İstanbul Darülfünunu olarak değiştirildi. Birinci Dünya Savaşı esnasında Avrupa'dan gelen yabancı öğretim elemanları da kurumun gelişmesinde rol oynadı. 1919'da, adı Darülfünun-ı Osmanî oldu ve Nizamnamesinin 2. maddesinde, bilimsel özerkliğinin bulunduğu ifade edildi (Düstur, 2. Tertip, C.11, İstanbul, 1928, s.401-409). 1924'te adı tekrar İstanbul Darülfünunu (Düstur, 3. Tertip, C.5, İstanbul, 1931, s.1098-1107) olan kuruma, İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun'la (Düstur 3.Tertip, C.5, İstanbul, 1931, s. 1047-1048) tüzel kişilik verildi (Kuruma 1922'de sınırlı olarak tüzel kişilik verilmişti. Bkz. Dölen, a.g.e., C.1, s.559-560 ve C.2, s. 316-319). Darülfünun'un tarihçesi hakkında bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Darülfünun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.8, s. 521-525.

¹⁹ Raporun tamamı için bkz.: Hirsch, Ernst E., *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, C.1, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 1998, s. 229-295. Ayrıca bkz. Dölen, a.g.e., C.3, s. 96-127.

olmak üzere gelişmesi için maddi-manevi imkanlar sunulduğunu, 1923'ten 1932'ye kadarki dokuz yıl zarfında Darülfünun'un ülkedeki gelişmelere ayak uydurmasının beklendiğini, ülkedeki hiçbir sorunun bu sorun kadar ilgi uyandırmadığını ama bu ilgiye ve kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen kurumun beklenen gelişmeyi sağlayamadığını, ülkedeki ekonomik, sosyal, siyasal devrimleri sessizce izlediğini, hukuk alanında radikal değişiklikler olduğunu ve fakat Darülfünun'un sadece yeni yasaları eğitim programına almakla yetindiğini, harf devrimiyle ilgilenmediğini, kurumun, kendini dış dünyadan soyutladığını, ülke içindeki ve dışındaki bilimsel gelişmelere ilgi göstermediğini, öğretimini Batı'daki usullere uygun hale getirmediğini, Malche Raporu karşısında hükümetin, kurumu ıslah girişimlerine devam etmenin sonuçsuz kalacağına kanaat getirdiğini ve kurumun ilgasını teklife karar verdiğini" ifade etti.²⁰

Malche Raporu'nun Atatürk ve hükümet tarafından incelenmesinin ardından üniversite reformuna ilişkin bir kanun tasarısı hazırlandı ve TBMM'nde kabul edilerek yürürlüğe girdi. İstanbul Darülfünununu'nun İlgasına ve Maarif Vekaleti'nce Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair 2252 sayılı bu Kanun gereğince Darülfünun 31 Temmuz 1933'te kapatıldı ve 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kuruldu.²¹

B- Yabancı Bilim Adamlarının Gelişi

Atatürk, Malche Raporu'nu incelemiş ve üzerine notlar eklemişti. Bunlar arasında bulunan ve yabancı öğretim elemanlarının gelmesinin yolunu açan notlardan bir tanesi, "İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevkeden ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir."; diğeri de "Darülfünun hocaları! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım." şeklindeydi.²² Yani Atatürk, Darülfünun'un gelecekteki hocalarını yetiştirmesinin mümkün olmadığını, yabancı profesörlerle yurtdışında eğitim görmüş Türk hocalardan oluşan bir kadronun da bütünlük içinde olmayacağını ve bu şekilde bir Darülfünun geleneginin oluşmayacağını belirten Malche'dan bir noktada ayrılarak, yabancı öğretim görevlisine ihtiyaç olduğunu düşünmekteydi.²³

²⁰ Bkz. Hirsch, a.g.e., 1998, s. 310-319. Ayrıca bkz. Dölen, a.g.e., C. 3, s. 174-182.

²¹ İstanbul Darülfünunu'nun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair 2252 sayılı Kanun. Düstur, 3. Tertip, Ankara, 1933, C.14, s. 1229-1231. (RG. T: 6.6.1933, S: 2420)

²² Kocatürk, a.g.m., s. 6-7.

²³ Hitler iktidara gelince Malche'ın bu yöndeki fikrinin değiştiği ve Üniversitenin Alman profesörlerle doldurulmasına aracılık ettiği hususunda bilgi için bkz, Dölen, a.g.e., C.3, s.105, dn. 48.

Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in yukarıda bahsi geçen konuşmasında, yeni kurulan üniversitenin öğretim kadrosunun ne şekilde oluşturulacağı da açıklandı. Buna göre, İstanbul Üniversitesi'nde öğretim unsuru üç gruptan oluşacaktı: Kapatılan Darülfünun'dan alınan öğretim elemanları²⁴, Cumhuriyet döneminde eğitim için Avrupa'ya gönderilmiş gençler²⁵ ve yabancı profesörler. Yabancı profesörlerin seçiminde aranan birinci esas, kendi ülkelerinin üniversitelerinde profesörlük yapmış olmaları, ülkeleri dışında da tanınmış olmalarıydı. Yeni üniversitenin kısa sürede dünya standartlarına kavuşması ve genç Türk bilim adamlarının kuvvetli rehberler yanında çabuk yetişmesi için yabancı profesörlerin sayısı mümkün olduğu kadar arttırılacaktı.²⁶

Böylelikle üniversite reformu çerçevesinde, farklı meslek dallarına mensup çoğunluğu Alman olan yabancı bilim adamları üniversitede görev yapmak üzere Türkiye'ye geldi. Bu döneme damgasını vuran yabancı bilim adamları grubu, Hitler'in 30 Ocak 1933'te iktidara gelmesinden bir süre sonra çıkarılan Memurluğun Yeniden Tesisi Yasası'yla (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) yürütülen tasfiye çalışmalarının mağduru olan, büyük çoğunluğu ülkelerinde ve hatta ülke sınırları dışında akademik başarılarıyla tanınmış mülteci Alman bilim adamlarıydı. İlerici ve rasyonel düşünceyle yepyeni bir sistem oluşturmak gayesiyle her fırsatı değerlendiren Atatürk Türkiye'si, Hitler Almanyasının, arı ırk yaratma takıntısıyla Alman halkını mahrum ettiği bu değerli insanlara yeni bir iş ve ülke verdi; onların bilgi ve birikimlerinden Türk halkının yararlanmasını sağladı. Bu bilim insanlarının bir anda işsiz kalması, Türk üniversite reformunun tarihi şansı oldu.²⁷ Aksi halde Ortaylı'nın da dediği gibi, bu bilim adamları, Türkiye'ye turist olarak dahi

²⁴ Kapatılan Darülfünun'un birçok hocasına yeni üniversitede kadro verilmedi. Toplam 240 öğretim elemanından 157'sinin tasfiye edildiğini ve bunlardan 71'inin ordinaryus profesör ve profesör olduğunu belirten Bilsel'e göre, tasfiyeyle çoğu, ülkenin değerli ve çalışkan çocukları olan bu kişilerin elinden daha fazla verimli olabilmeye ve çalışma şansı tamamen alınmış oldu. Bilsel, a.g.e., s.37.

²⁵ 1927-1928 ders yılından itibaren Atatürk'ün emriyle Fransa başta olmak üzere Avrupa'ya ve Amerika'ya öğrenci gönderildi. Dölen, a.g.e., C.3, s. 307-308.

²⁶ Yabancı profesörlerin, ünlü olanlarının görev teklifini kabul etmedikleri, diğerlerinin de çok istekli olmadıkları, sonuç itibarıyla yabancı profesörler arasında bir seçim yapılmasının söz konusu olmadığı, sözleşmelerin koşulları kabul edenlerle yapıldığı, görüşmelerin dört ay sürmesinin ve bu süre zarfında çok sayıda ismin geçmesinin bunu kanıtladığı; yabancı profesörlerin seçiminde hiçbir kıstasın bulunmadığı, Maarif Vekâleti'nin bu kişilerle bizzat görüşmediği, özgeçmişlerine, bilimsel yeterliklerine bakılmadığı, sürecin tamamen Albert Malche ve Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Birliği'nin kurucusu Philipp Schwartz tarafından yürütüldüğü yönünde bkz. Dölen, a.g.e., C. 3, s. 297 ve s. 448.

²⁷ Nitekim İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Robert Skinner, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a hitaben yazdığı 10 Kasım 1933 tarihli mektupta, Türkiye'ye gelen mülteci Alman bilim adamlarının sayısını bildirirken sürgünden "Batı ölçüsünde entelektüel gelişim sağlamaya çalışan Türkiye gibi ülkelerin avantajlı çıkmasının olası..." olduğunu belirtmişti. Reisman, Arnold, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, Çev.: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.16.

gelmeyeceklerdi ve bir kısmı, ülkeleriyle aralarındaki gemiler yanmasıydı Türkiye’de kalmayacaktı.²⁸

Süreci yöneten isimlerden biri Malche, diğeri de rejimin mağdurları arasında bulunan patoloji uzmanı Philipp Schwartz’dı. Süreç, Schwartz’ın kurduğu Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Birliği (Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland) üzerinden yürütüldü.²⁹ Yabancı bilim adamlarıyla yapılan sözleşmelerin başlıca şartları arasında bilim adamının, dalında gerekli olan bütün dersleri vermesi, kürsüsüyle ilgili sınavları tamamen kendisinin yapması, Türkçe öğrenmesi ve derslerini sözleşmede belirlenen tarihten itibaren Türkçe vermesi, üniversite dışında da bilgilendirme dersleri vermesi gibi şartlar bulunuyordu.³⁰

C- Türk Hukukunun ve Hukuk Eğitiminin Gelişmesine Katkıda Bulunan Yabancı Akademisyenler

Üniversite reformu çerçevesinde gelen mülteci profesörlerin sayıca önemli bir kısmı, tıp ve fen fakültelerinde görevlendirildi. Hukuk eğitiminde görev yapan yabancı profesör sayısı, arzu edilenden çok daha azdı.

1933-1934 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde göreve başlayan hukukçu akademisyenler, Richard Honig, Andreas Bertalan Schwarz, Ernst E. Hirsch ve Karl Strupp’tur. 1933’ten önce gelmiş olan ve Darüfünun’un ilgası sonrasında da göreve devam eden bir diğeri önemli isim de Fransız hukukçu, Charles Crozat’dır. 1926’da gelen iki yabancı profesörden biri olan Crozat, 1933’te İstanbul Üniversitesi kadrosuna kadrosuna alındı. Cenevre Üniversitesi’nde medeni hukuk, karşılaştırmalı ve uluslararası özel hukuk profesörü olan George Sausser-Hall ise 1931 yılına kadar Türkiye’de kaldı.

Üniversite reformu kapsamında gelen mülteci Alman hukukçulardan biri olan Kamu ve Devletler Hukuku profesörü Karl Strupp (1886-1940), Türkiye’de sadece iki yıl kaldı. 1935’te İstanbul’dan ayrılan Strupp, bir süre konuk olarak Danimarka’da Kopenhag Üniversitesi’nde; sonra da geçici olarak Fransa’da Institut des Hautes Etudes Internationales’de ders verdi. Columbia Üniversitesi’nden kabul aldı, fakat 1940’ta henüz Fransa’dayken öldü. Reisman, Strupp’un, Columbia Üniversitesi’nden kabul alıncaya kadar daimi bir kadro bulabilmek için sarfettiği çabayı, kendisi için yazılan destek ve tavsiye mektuplarıyla açıklamaktadır. Kendisinin akademik başarısının ve çaresizliğinin açıkça ifade edildiği bu mektuplardan bir tanesine New

²⁸ Kazancıgil vd., a.g.s., s. 120-122.

²⁹ Reisman, a.g.e., s. 10-11; Hirsch, Ernst E., *Hâtıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Çev.: Fatma Suphi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1985, s. 218.

³⁰ Örnek bir sözleşme (F. Neumark’la yapılan sözleşme) için bkz. Dölen, a.g.e., C.3, s. 610-611.

School for Social Research müdürü A. Johnson tarafından verilen cevapta, “...Buradaki püf noktası, böyle bir bilim insanını alan kuruluşun, onun akademik hayatının geri kalanının sorumluluğunu üstleneceğidir. Çoğu kuruluş şimdi böyle bir yükümlülüğü üstlenmekten çekiniyor” denilmiştir.³¹ Bu cevap, Atatürk Türkiyesinin, üniversite reformundaki kararlılığını ve cesaretini göstermek açısından önemli bir örnektir.

Diğer profesörlerden Richard Honig Türkiye’de altı yıl kaldı. Ernst E. Hirsch, Andreas B. Schwarz ve Charles Crozat ise daha uzun süre kaldılar ve gerek Türk hukukunun, gerek Türk hukuk eğitiminin gelişiminde önemli rol oynadılar.

1- Ernst Eduard Hirsch

Ernst E. Hirsch, 1902’de, Hessen eyaletinde bulunan Friedberg’de doğdu. 1920’de üniversite eğitimine Frankfurt’ta, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde başladı, bir süre sonra kaydını Hukuk Fakültesi’ne aldırdı. Eğitimine 1922’de Münih, 1923’te de Giessen Hukuk Fakültesi’nde devam etti. Münih’te, sonraki dönemlerde akademik kariyerinde örnek alacağı değerli hukuk hocalarından ders aldı. Özellikle Bonn Hukuk Fakültesi’nden emekli olduktan sonra borçlar hukuku anlatmak üzere konuk öğretim görevlisi olarak Münih’te bulunan E. Zitelmann’ın ders verme şeklinden çok etkilendi. Zitelmann’ın da aynı şekilde Rudolf von Jhering’in derslerinden feyz aldığı öğrenen Hirsch, anılarını kaleme aldığı eserinde, “1922 yılında, beşinci sömestirde genç bir hukuk öğrencisine, kendi coşkusunu aşıl原因 ve onda Zitelmann -yani bir anlamda Jhering- ruhunda üniversite hocası olma fikrini uyandıran Ernst Zitelmann’dır”³² dedi. 1930’da Frankfurt’ta, doçent olarak ticaret hukuku, medeni hukuk ve uluslararası özel hukuk dersleri verme hakkı elde etti,³³ aynı tarihte hakimlik belgesi aldı ve hayat boyu hakimlik güvencesine hak kazandı.1931’de, Frankfurt’ta yargıçlık görevine de başladı. 1933’te, Nazilerin iktidara gelmesi üzerine -kendisinin de vurguladığı gibi- yaşam boyu hakimlik güvencesine rağmen hakimliğe ve üniversitesine veda etmek zorunda kalan Hirsch, kendisine Amsterdam Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde çalışma imkanı sunulmuş olmasına rağmen, Philipp Schwartz tarafından yapılan çağrıyı kabul ederek Türkiye’ye geldi.³⁴ 1943’te Türk vatandaşlığına kabul edildi. 1952’de Almanya’ya döndü ve Hür Berlin Üniversitesi’nde (Freie Universität Berlin) ticaret hukuku, medeni hukuk ve hukuk felsefesi profesörlüğüne atandı; 1967’de de emekli oldu. Almanya’ya dönüşünü,

³¹ Reisman, a.g.e., s. 385, 396-399.

³² Hirsch, a.g.e, 1985, s. 148-149.

³³ Hirsch, *Hâtıralarım*’da, Frankfurt (Main) Üniversitesi’nde, asistanlığını yaptığı F. Klausning’in 1927’de, kendisine, “Yahudi olduğu için Frankfurt’ta doçentliğe yükseltile bile bir kürsü sahibi olmasının çok zor olduğunu; ancak vaftiz edilmeyi kabul ettiği takdirde veya Berlin’de “assesorluk” sınavını “pekiyi” derecesyle verirse belki kürsü sahibi olabileceğini” söylediğinden bahsetmektedir. Bkz. s.44.

³⁴ Hirsch, a.g.e., 1985, s. 184-220.

“kin nedir bilmem” sözleriyle gerekçelendiren ³⁵ Hirsch, 1985'te Almanya'da vefat etti.

Hirsch, 1943'e kadar İstanbul Hukuk'ta, 1952 yılına kadar Ankara Hukuk'ta olmak üzere 19 yıl çalıştığı Türkiye'de, başta ticaret hukuku olmak üzere birçok farklı alanda kendisini ispatlamış büyük bir hukukçudur. Bu nedenle de Türkiye'deki yabancı akademisyenlerden bahsedildiğinde özellikle hukuk alanında akla ilk gelen isimdir.

Onu diğerlerinden farklı kılan birçok başarısından bir tanesi, kısa sürede eski hukuk dili dahil olmak üzere çok iyi Türkçe öğrenmesidir. Yabancı öğretim elemanlarıyla yapılan sözleşmelerin içerdiği başlıca şartlardan biri, derslerini bir süre sonra Türkçe vermektir. Hirsch, kısa sürede bu şartı yerine getirdi. Dil reformu çerçevesinde, öncelikli olarak yazı dilinden eski Arapça ve Farsça kelimeler çıkartılarak yerine öz Türkçe kelimeler getirilmeye başlanmıştı. Bu süreçte kooperatifler hakkında çıkarılan iki kanun, tamamen öz Türkçe hazırlandı. Bu vesileyle Hirsch, öz Türkçe hukuk terminolojisini de öğrenmek konusunda tereddüt etmedi. Onun tarafından Almancaya çevrilen bu kanunlar, orijinal metinleriyle birlikte 1932'de, *Legislazione Internazionale*'de yayımlandı. ³⁶

Hirsch, uzmanlık alanları ticaret hukuku ve fikri ve sınai haklar olmakla birlikte, sadece bu alanlarla yetinmedi ve Ankara Hukuk'ta, hukukta metot, hukuk felsefesi ve sosyolojisi alanlarında da çalıştı. ³⁷

Böylelikle hukuk fakültelerinde ihmal edilen ama 'hukukçu' olabilmek için elzem olan bu dersleri, çağdaş hukuku temsil etmek üzere kurulmuş Ankara Hukuk müfredatına almak suretiyle Cumhuriyet dönemi hukuk eğitimine büyük bir katkı sağlamış oldu.

Hirsch'in ilk Pratik Hukukta Metot dersini dinleyen Dekan Esat Arsebük'ün, ders bitiminde kürsüye çıkarak, “60 yaşında bir hukukçuyum. Prof. Hirsch'i dinledikten sonra, çok iyi bir hukukçu olmak için mutlaka hukukta metot ve problem çözme dersine ve konularına hakim olmak gerektiği sonucuna vardım” dediği ders, Hirsch'in Ankara Hukuk'tan ayrıldığı 1952 yılından itibaren lisans programından kaldırıldı. ³⁸

Ankara Üniversitesi'nde önce öğrencisi, sonra asistanı olan Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu, “Aziz Hocamız Hirsch” başlığıyla kaleme aldığı anma yazısında, lisans eğitiminde, hukuk tarihi, hukukun genel esasları, hukuk felsefesi konularında çok az şey öğrendiklerini; felsefe konusundaki eksikliği, Sadri Maksudi Arsal'ın, ders programının

³⁵ Hirsch, a.g.e., 1985, s. 87.

³⁶ Hirsch, a.g.e., 1985, s. 253, 259.

³⁷ Karayalçın, Yaşar, “Prof. Dr. Ernst E. Hirsch: Kişiliği- Türk Hukuku”, *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hâtırasına Armağan* (1902-1985), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, s. 12.

³⁸ Karayalçın, Yaşar, “Hocam ve Ustam Prof. Hirsch”, *Hirsch'ten Günümüze Fikri Haklar*, Tebliğler, 24 Mayıs 2004, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, s. 17.

içerliğini aşan bir şekilde verdiği bilgilerle telâfi edebildiklerini; Hirsch'in hukuk felsefesi ve sosyolojisi dersleri sayesinde hukuk sosyolojisiyle tanıştıklarını ve hukuk felsefesini daha yakından tanıma fırsatı bulduklarını; hocanın, biri spekülâtif, diğeri somut olan iki ayrı alanı kendine özgü bir plan dahilinde anlattığını ifade etmiştir.³⁹

İzveren de, Hirsch'in, hukuk sosyolojisi ve hukuk felsefesi açısından çağdaş Türk hukuk düşüncesinin oluşumuna büyük katkı sağladığını belirtmektedir.⁴⁰

Hirsch, görev aldığı her iki hukuk fakültesinin de kütüphanelerinin oluşumunda büyük emek sarfetti. 1934-1940 Türk hukuk bibliyografyasını hazırladı. Pratik dersleri ve seminerler düzenleme geleneğini başlattı.⁴¹ Ankara Hukuk'ta da doktora çalışmalarını başlattı ve gelişinden bir yıl sonra Fakülte dergisi yayımlanmaya başlandı.⁴² Böylelikle Türk hukuk devriminin simgesi olarak kurulmuş olan Ankara Hukuk'un, çağdaş bir eğitim kurumu haline gelmesinde Hirsch, önemli bir rol oynamış oldu.⁴³

1943'te yayımlanan Türk Hukuk Lûgatı'nda, sözcüklerin Almanca karşılıklarını hazırladı ve Andreas Bertalan Schwarz ve Charles Crozat ile birlikte, sözlükteki eksikliklerin giderilmesinde ve hataların düzeltilmesinde de yardımcı oldu.⁴⁴

Hirsch, 1952 tarihli Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve 1956 tarihli Türk Ticaret Kanunu taslaklarını kaleme aldı, tasarıların görüşülmesi aşamasında hazır bulundu; Ticaret Bakanlığı'nın isteği üzerine hazırladığı 1950 ve 1951'de Marka, Patent, Sınai ve Faydalı Modeller konularındaki üç kanun taslağından Patent Kanunu taslağı dışındakiler 1965'te kanunlaştı.⁴⁵

Ticaret hukuku alanındaki büyük hizmeti nedeniyle Hirsch, "ülkede yetişen hukukçu nesilleri arasında doğal olarak, gelişen modern Türk Ticaret Hukukunun öznel bir unsuru" oldu.⁴⁶

Hirsch'in kanunlaştırma faaliyetlerine katkısı, bu alanlarla sınırlı kalmadı. 1936'da, Hukuk İlmini Yayma Kurumu'nda vermiş olduğu

---

³⁹ Topçuoğlu, Hamide, "Aziz Hocamız Hirsch", *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1964, s. XXXIV-XXXV.

⁴⁰ İzveren, Adil, "Hukuk Sosyoloğu ve Hukuk Filozofu olarak Müteveffa Hocamız Ord. Prof. Dr. Dr. h. c Ernst E. Hirsch", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hâtırasına Armağan* (1902-1985), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, s.33.

⁴¹ Hirsch, a.g.e, 1985, s. 278, 282, 293-296, 383.

⁴² Hirsch, a.g.e, 1985, s.383 vd.

⁴³ İzveren, a.g.m., s. 36; Doğanay, İsmail, "Atatürk'ün Ülkesinde Yirmi Yıl Hukuk Dersi Veren, Ölümsüz Hocamız Ord. Prof. Dr. Jur.Dr. h.c. Ernst E. Hirsch'in Ardından", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hâtırasına Armağan* (1902-1985), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, s.42.

⁴⁴ *Türk Hukuk Lûgatı*, Ankara 1991, s. XIII-XIV (Dönemin Türk Hukuk Kurumu Başkanı ve Manisa Mebusu Refik İnce'nin Önsözü); Hirsch, a.g.e, 1985, s.386.

⁴⁵ Hirsch, a.g.e, 1985, s.429-439.

⁴⁶ İzveren, a.g.m., s.33.

“Devletçilik ve Ticaret Hukuku” konulu konferansta, iki Yargıtay kararını, devletçilik ruhunun eksik olduğu ve özgürlük kavramının sınırsızlık olarak yorumlandığı gerekçesiyle eleştirmesi üzerine, bazı Yargıtay hakimlerinin, Anayasa’nın 54. maddesi gereği “Cumhuriyet Halk Partisinin altı ilkesi, kanun gücünde değildirler ve dolayısıyla yargıçları hiçbir şekilde bağlamaz” şeklindeki cevaplarının doğurduğu tartışmaların ardından, Anayasa’da değişiklik yapıldı ve 1937’de Anayasa’nın 2. maddesine, “Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçısıdır” ibaresi eklendi. Böylelikle CHP’nin altı ilkesi, herkes için bağlayıcı nitelik kazandı ve kendi ifadesiyle Hirsch, Türk anayasa hukukunun bir özelliğine katkıda bulunmuş oldu.⁴⁷

1946’da, üniversitelerin özerkliği konusunda talep üzerine hazırladığı Rapor esas alınarak, Hirsch’in, karakteristik özelliğini “fevkalade geniş kapsamlı özerklik” olarak tanımladığı ve “Prof. Malche’in raporuyla başlayan ve yabancı profesörlerin yardımıyla gerçekleşmiş olan reformun onaylanması” anlamına geldiğini ifade ettiği 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu yapıldı.⁴⁸ Böylelikle Hirsch, “üniversite kavramını ve özerkliğini” tanıtmış oldu ve Türk hukuk devriminin sağlam temeller üzerinde gerçekleşmesi için çaba harcayan önemli isimler arasındaki yerini aldı.⁴⁹

Hirsch’in usta hukukçuluğu, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun’un çıkarılması sürecinde de etkili oldu. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’nin çıkarmayı planladığı kanunun tasarısına özellikle Parti içinden, 1924 Anayasası’nın, kişi ayrıcalıklarının yasak olduğunu belirten 69. maddesine dayanılarak tepki gösterildi. Hirsch’in anlatımına göre, bu süreçte bir milletvekili aracılığıyla görüşünün sorulması üzerine verdiği, “Anayasanın, bir gerçek kişiye ayrıcalık tanımayı mümkün kılan kanunu yasakladığı; kanun tasarısında korunmak istenenin ise Atatürk’e duyulan saygı ve hayranlık duygusu olduğu” şeklindeki cevap sonrasında tasarıdaki ceza maddesi değiştirildi ve 5816 sayılı Kanun 1951’de yürürlüğe girdi.⁵⁰

Ernst E. Hirsch’in, Türk hukuk eğitimine katkısı, Almanya’ya döndükten sonra da devam etti. Hirsch’in Hür Berlin Üniversitesi’nde üç yıldan fazla süre asistanlığını yapmış olan Günter Püttner, Hocanın, derse girerken yanında Türk doktora öğrencilerini de götürdüğünü; bu öğrencilerin haftalık seminerlerde bulunmak ve aktif olarak katılmak zorunda olduklarını; her pazar hocanın evinde kahvaltıda

⁴⁷ Hirsch, a.g.e, 1985, s. 349-350.

⁴⁸ Hirsch, a.g.e, 1985, s. 418.

⁴⁹ Tekinalp, Ünal, “Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch ve Bilimsel Eseri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, (Ord.Prof.Ernst E. Hirsch’e Armağan), C.42, S.1-4, 1977, s. 24.

⁵⁰ Hirsch, a.g.e, 1985, s. 351-352.

toplandıklarını; burada da bilimsel, toplumsal ve kişisel sohbetlerin gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁵¹

Püttner'in anlattıkları, Hirsch'in, Türkiye'ye davet edilme nedeni olan, çağdaş Türkiye'nin genç hukukçularını yetiştirme görevini, Türkiye'den ayrıldıktan sonra bile devam ettirme hususundaki titizliğini göstermektedir. Ama öte yandan, 'hocalığın', fakülte duvarları arasında soğuk ve kibirli bir mesafeden gerçekleştirilen bilgi aktarımından ibaret olmadığının; fakülte sınırları dışında, sosyal hayatta, içten ama düzeyli bir görgü aktarımını da kapsamaya gerektiğinin göstergesidir.

Hirsch'in, İstanbul Hukuk'ta önce öğrencisi, sonra asistanı olan Prof. Dr. Halil Arslanlı'nın, Ticaret Hukuku Kürsüsü'nün başına geçtikten sonra kendi asistanlarını ikişer yıllığına Hür Berlin Üniversitesi'ne Hirsch'in yanına göndermesi de bu büyük hukukçunun Türk hukukuna ve hukukçusuna katkısını Türkiye'den ayrıldıktan sonra da sürdürdüğünün bir başka örneğidir.⁵²

2- Andreas Bertalan Schwarz

Orta Avrupa hukuk biliminin önemli bir dönemine kişiliğiyle ve eserleriyle damga vuran bir isim olan Andreas Bertalan Schwarz, 1886'da Budapeşte'de doğdu. Eğitimli ve kültürlü bir aileye mensup olan Schwarz, iyi yetiştirildi ve iyi bir eğitim aldı. Hukuk eğitimini Budapeşte'de tamamladı. 1905'te, bir süre Bonn'da bulundu ve burada özellikle medeni hukuk Profesörü Zitelmann'la sıkı bağlantı kurdu, onun derslerini ve seminerlerini takip etti.⁵³ Schwarz'ın akademik hayatı başlıca Budapeşte, Leipzig, Zürich ve Freiburg üniversitelerinde sürdü. Türkiye'ye gelmeden önceki son durağı Freiburg oldu. 1930'dan 1933'e kadar Freiburg Üniversitesi'nde, Roma hukuku, karşılaştırmalı hukuk ve diğer derslerin yanı sıra -Leipzig'de bulunduğu dönemde, Profesör L. Mitteis'in yanında tanıdığı ve uzmanlaştığı bir alan olan- hukuki papiroloji seminerleri⁵⁴ de verdi. 1933'te, Nasyonal Sosyalist rejimin mağdurlarından biri olarak kürsüsünü bırakmak zorunda kaldı. Böylece Almanya, 19. yüzyıl Alman özel hukukunun ruhunu, akılcıl gücünü çok iyi kavramış olan bir bilim adamını kaybetmiş oldu.⁵⁵

1934'ten itibaren Schwarz'ın akademik hayatı İstanbul Üniversitesi'nde devam etti. Yukarıda anlatılan Türk hukuk devrimi çerçevesinde, devrimin ruhunu kavrayacak hukukçular yetiştirmek

⁵¹ Püttner, Günter, "Ernst Eduard Hirsch Als Lehrer und Wissenschaftler", *Hirsch'ten Günümüze Fikri Haklar*, Tebliğler, 24 Mayıs 2004, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, s. 5-6.

⁵² Hirsch, a.g.e, 1985, 248.

⁵³ Dönmezer, Sulhi, "Andreas B. Schwarz", *Annales de la Faculté De Droit D'Istanbul*, C.3, S.4, 1954, s. III.

⁵⁴ Wieacker, Franz, *Gründer und Bewahrer, Rechtslehrer des neueren deutschen Privatrechtsgeschichte*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1959, s. 222.

⁵⁵ Wieacker, a.g.e., s. 224.

üzere yeni baştan yapılan İstanbul Hukuk'ta, yine yukarıda belirtilen gerekçelerle hizmetlerine ihtiyaç duyulan yabancı hukukçulardan biri olan Schwarz, Fakülte'nin Roma Hukuku Kürsüsü ile üç Medeni Hukuk Kürsüsü'nden birinin⁵⁶ başına geçti ve 1948'de Bonn Üniversitesi tarafından çağrılmasına rağmen Türkiye'de kalmaya devam etti, Almanya'da sadece konuk öğretim görevlisi olarak ders verdi. 1953 yılında tatil döneminde gittiği Freiburg'da öldü.⁵⁷

F. Wieacker, Orta Avrupa medeni hukukunu, İsviçre Medeni Kanunu'nu çok iyi bilen ender isimlerden biri olan Schwarz'ın, İsviçre özel hukukunu yeni iktibas eden Türkiye'de Avrupa hukuk eğitimi ve Avrupa hukuk tarzını tanıtmak açısından Türk üniversite reformu kapsamında Türkiye'ye çağrılmasının tesadüf olmadığını ifade etmekte ve Schwarz'ın, Batı ve Doğu (Bizans-İslâm alanı) arasında Avrupa Kıtasının en iyi temsilcisi olduğunu belirtmektedir.⁵⁸ Gerçekten de Schwarz'ın İstanbul'a gelme konusundaki avantajı, Türkiye'de yeni kabul edilmiş olan İsviçre özel hukukunu çok iyi biliyor olmasıydı.⁵⁹

Schwarz, derslerinde, Avrupa hukukunun Roma hukukundan gelen kavramlarını yeni Türk hukuku için basitleştirmeyi başardı. Türk hukukuna yeni girmiş olan yabancı kanunların ve yeni hukuk dilinin anlaşılma ve benimsenme sürecinde Türkiye'nin gelecek hukukçu nesillerine yardımcı oldu.⁶⁰

Roma hukuku derslerinde, hem tarih, hem güncel hukuka dayanan bir metot izleyen Schwarz'ın bu pedagojik formülü öğrencilerin derse olan ilgisini arttıran bir unsur oldu.⁶¹

Derslerinde, üzerinde önemle durduğu konulardan biri de resepsiyon oldu. Eserlerinde karşılaştırmalı hukuka büyük önem verdi ve bu çalışmaları kapsamında resepsiyon meselesi önemli rol oynadı.⁶² Aslında resepsiyona sıcak bakmayan, ulusal hukukun kendi doğal gelişimi içinde oluşmasından yana olan Schwarz, resepsiyonun yanlış yapıldığı takdirde tehlikeli olabileceği, zararlı sonuçlar doğurabileceği görüşündeydi. Çağının en önemli resepsiyonu olduğunu ifade ettiği Türk hukuk devriminde gösterilen cesareti takdir etmekle birlikte, başka bir toplum için çıkarılmış yabancı bir kanunun Türkiye'ye 'nasıl adapte edileceği' konusuyla yakından ilgilendi.⁶³

---

⁵⁶ Diğerlerinin başında, Ebülûla Mardin ve Samim Gönensay bulunuyordu. Hirsch, a.g.e, 1985, s. 266.

⁵⁷ Dönmezer, a.g.m., 1954, s. III-IV.

⁵⁸ Wieacker, a.g.e., s. 225.

⁵⁹ Hamza, Gâbor, "Das wissenschaftliche Oeuvre und die Lehrtätigkeit von Andras (Andreas) Bertalan Schwarz (1886-1953)", *Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan*, C.III, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 391.

⁶⁰ Widmann, a.g.e., 189-190.

⁶¹ Dönmezer, a.g.m., 1954, s.V.

⁶² Hamza, a.g.m., s.391.

⁶³ Dönmezer, a.g.m., 1954, s.V-VI.

Schwarz, Türk hukuk eğitiminin sonraki dönemlerinde hukuk literatürüne önemli eserler kazandıran ve birçok hukukçu yetiştiren Roma hukuku profesörü Kudret Ayıter, medeni hukuk profesörü Bülent Davran, Türkiye'nin ilk kadın hukuk profesörü ve Dünyadaki ilk kadın Roma hukuku profesörü Türkan Rado,⁶⁴ Roma hukuku profesörü Ziya Umur, Ordinaryus Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi önemli isimlerin hocası oldu.

Ankara Hukuk'ta iki yıl süreyle konuk profesör olarak ders veren Paul Koschaker de Andreas B. Schwarz vasıtasıyla 1948'de Türkiye'ye davet edildi.⁶⁵ Uluslararası ortamda bilimsel saygınlığı bulunan Koschaker, Türkiye'deki Roma hukuku çalışmalarına da önemli katkıda bulundu; Roma hukukçularının hukuki çıkarımlarının, güncel hukuki sorunların çözümünde de kullanılabileceğini Türk öğrencilerine başarılı bir şekilde aktardı.⁶⁶

Ankara Hukuk'taki asistanı Kudret Ayıter, Koschaker'in "Roma hukukunun güncelleştirilmesi yöntemi"ni Türkiye'de yerleştirdi.⁶⁷ Yani Schwarz, sadece verdiği dersler, yazdığı kitap ve makalelerle değil, bu yönleriyle de Türk hukuk eğitiminde önemli bir yer edindi.

Schwarz, Türk Hukuk Lûgatı'nın hazırlanması sürecinde de, sözcüklerin İngilizce ve Latince karşılığını hazırladı; sözlüğün hazırlanmasına yardımcı olan Hirsch ve Crozat ile birlikte hataların düzeltilmesine, eksiklerin giderilmesine katkıda bulundu.⁶⁸

Schwarz, sadece hukuki donanımıyla değil, kişiliğiyle de ön plana çıktı. Onun hassasiyeti, cömertliği ve yardımseverliği de hakkındaki yazılarda değinilen özellikleri arasında yer almaktadır.⁶⁹

1933-1953 yılları arasında Türkiye'de bulunan iktisat profesörü Fritz Neumark da Schwarz'ın, aralarındaki en etkileyici ve bilimsel açıdan eşi bulunmaz insanlardan biri olduğunu; yetenekleriyle müsemma, kendine has bir öz saygısı bulunduğunu; meslektaşları üzerindeki etkisinin kalıcı olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

⁶⁴ www.tukd.org.tr (Çevrimiçi, Et.: 10.09.2019)

⁶⁵ *Türk Hukuk Lûgatı*, s.XIII-XIV; Hirsch, a.g.e., 1985, s.386.

⁶⁶ Beggio, Tomasso, *Paul Koschaker (1879-1951) Rediscovering the Roman Foundations of European Legal Tradition*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2018, s.243.

⁶⁷ Hukuk Ansiklopedisi (hukukbook.com / Çevrimiçi, et.:29.08.2019).

⁶⁸ Hirsch, a.g.e., 1985, s.407.

⁶⁹ Wieacker, a.g.e., s.225. Schwarz'ın, sadece Hukuk Fakültesi için değil, mülteciler kolonisi için de önemli ve yardımsever biri olduğuna ilişkin bkz. Widmann, a.g.e., s.189.

⁷⁰ Neumark, Fritz, *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, Çev.: Şefik Alp Bahadır, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1982, s. 53-54.

3- Richard Honig

Bu dönemde Türkiye'ye gelen akademisyenler arasında hukuk alanındaki bir diğer isim de Richard Honig'dir.

1890'da Gnesen'de doğan Honig, hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Göttingen Üniversitesi'nde 1925'te doçent, 1931'de de ceza ve ceza usul hukuku profesörü oldu.⁷¹

Göttingen Üniversitesi'nde ceza hukuku, hukuk felsefesi ve kilise hukuku alanlarında ders veren Richard Honig,⁷² 1933'te geldiği İstanbul Üniversitesi'nde, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Tarihi Kürsüsü'ne atandı.⁷³ 1939'a kadar Türkiye'de kalan ve bu tarihte ABD'ye giden Honig'in, Türkiye'de bulunduğu süre zarfında verdiği hukuk başlangıcı ve tarihi, hukuk felsefesi ve Roma hukuku derslerine ilişkin ders notları Türkçeye çevrilerek kitaplaştırıldı. Yazar ayrıca Roma Hukuku ve Hukuk İlminin Tarihçesi adlı monografik bir esere ve çeşitli makalelere de imza attı. Bu alanların yanı sıra Honig, öğrencilere ceza hukuku teorik esaslarını da öğretti.⁷⁴ Ünlü Roma hukukçusu Prof. Dr. Türkan Rado, Honig ve Schwarz'ın tavsiyeleri üzerine Hukuk Fakültesi'nin ilk kadın asistanı oldu.

Richard Honig de kendisiyle aynı dönemde Türkiye'de bulunan diğer yabancı akademisyenler gibi, tek bir hukuk dalıyla değil, hukukun farklı dallarıyla da yakından ilgilenen, bu alanlarda çalışmaları bulunan çok yönlü bir hukukçuydu. Ceza ve ceza usul hukuku dışındaki çalışma alanı kilise hukuku ve hukuk tarihi oldu. Bunların yanı sıra kendisini sürgünle başlayan yeni hayatının (Jescheck'in tabiriyle 'kader'inin) yönlendirdiği karşılaştırmalı hukukla da ilgilendi.⁷⁵

4- Charles Crozat

1897 Turenne (Corrèze) doğumlu Fransız hukukçu Charles Crozat, hukuk eğitimini Toulouse Üniversitesi'nde tamamladı.⁷⁶

Toulouse okulunun öncü ismi Maurice Hauriou'nun asistanlığını yapmış olan Crozat'ın, İstanbul Hukuk'ta kamu hukuku dersinin

⁷¹ Jescheck, Hans/Heinhirch, "Richard Honig zum Gedächtnis", ZStW, B. 93, 1981, s. 827.

⁷² Widmann, a.g.e., s.192.

⁷³ Hirsch, aynı kürsüyü, kendisine Bakanlık tarafından söz verilmiş olan Ferid Ayıter'in de istediğini; ancak Honig'in ısrarı ve hukuk felsefesi ile hukuka giriş deslerini anlatmaya başlaması üzerine Ayıter'in çok kırıldığı ve Ankara'ya giderek Ticaret ve İktisat Bakanlığı'nda şef hukukçu olarak çalışmaya başladığını belirtmektedir. Bkz.: a.g.e., 1985, s.265.

⁷⁴ Dağaşan, Zekai, "Von der Sünde zur Straftat-Strafrechtstheorie in der türkischen Rezeptions- und Kodifikationsgeschichte-", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.3, S.1, 2012, ss. 379-415.

⁷⁵ Jescheck, a.g.m., s.829.

⁷⁶ Dönmezer, Sulhi, "Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'ın Onuruna", (Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 43, S.1-4, 1977, s. XXIII.

sistemleştirilmesinde önemli rolü oldu.⁷⁷ Crozat, İstanbul Hukuk, genel kamu hukuku dersi için Fransa'dan bir profesör getirtmek isteyince Fransa tarafından önerildi ve 1926'dan 1969'a kadar Türkiye'de görev yaptı. Bu süre zarfında Devletler Umumi Hukuku Kürsüsü'nü de devraldı. Crozat, Türkiye'de çalıştığı yıllarda sadece ders vermedi, birçok kitap ve makaleye de imza attı.⁷⁸ Bir kısmı ileride öğretim görevlisi olan birçok hukukçunun yetişmesinde onun da büyük payı oldu.

Yukarıda Hirsch ve Schwarz başlıkları altında detaylı olarak ifade edildiği üzere, Türk Hukuk Lûgatı'nın son şeklini almasında yardımına başvuru yabancısı akademisyenlerden biri de Crozat oldu ve sözcüklerin Fransızca karşılıklarını hazırladı, bunun yanı sıra diğer sözcükler ve yazılar üzerinde de bilgisinden yararlandı.⁷⁹

Crozat, 1951-1969 yılları arasında Annales de la Faculte de Droit d'Istanbul'un çıkarılmasında ve bir yayın organı olarak süreklilik kazanmasında büyük emek sarfetti.⁸⁰

Tuolouse Hukuk Fakültesi'nde bir Türk mevzuat ve dokümantasyon merkezinin kurulması hususunda Crozat, önemli rol oynadı.⁸¹

Türkiye'de 43 yıl kalan⁸² Crozat, derslerini Fransızca anlattı ve anlattıkları, asistanları tarafından Türkçeye çevrildi.

5- Fritz Neumark ve Gerhard Kessler

İkisi de iktisatçı olan Neumark ve Kessler'in de çağdaş Türk hukukunun gelişimine katkıları oldu. 1933'te Türkiye'ye gelen ve yaklaşık 20 yıl iktisat profesörü olarak görev yapan Fritz Neumark, Türkiye'ye gelişinden iki yıl sonra derslerini Türkçe vermeye başladı. Birçok makale ve kitap yazdı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'nın çıkarılmasını sağladı. İstanbul Üniversitesi'nin 1946'da kurulan Maliye Enstitüsü'nü yönetti, -Ernst E. Hirsch'le birlikte- 1939 tarihli Maarif Şûrası'na yabancı delege olarak katıldı. 1952'de Almanya'ya dönen Neumark, Frankfurt Üniversitesi'nde görev yaptı.⁸³ Neumark, Türkiye'de bulunduğu süre içinde kamu sektörünün modernleşmesinde,

⁷⁷ Akkaya Kia, Rukiye, "Darülfünun'dan 1933 Üniversite Reformuna; Hukuk-ı Siyasiye-i Osmaniye Derslerinden, Hukuk-ı Amme Derslerine Dönüşüm ve Genel Kamu Hukuku Dersinin Geçmişine Dair Notlar II ", İÜHF, C.70, S.1, 2012, s.4.

⁷⁸ Yayınları için bkz. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, (Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan), C. 43, S.1-4, Y.1977, s. XXVII-XXIX.

⁷⁹ *Türk Hukuk Lûgatı*, s.XIII-XIV; Hirsch, a.g.e., 1985, s. 386.

⁸⁰ Widmann, a.g.e., s.189; Dönmezer, a.g.m., 1977, s. XXIV.

⁸¹ Dönmezer, a.g.m., 1977, s. XXIV.

⁸² Akın, İlhan, "Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'ın Onuruna", (Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 43, S.1-4, 1977, s.XXVI; Hirsch, a.g.e., 1985, s. 287.

⁸³ Widmann, a.g.e., s. 195-196.

kamu mali yönetiminin, devlet muhasebe sisteminin gelişmesinde önemli rol oynadı.⁸⁴

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir vergi reformunun gerçekleştirildiği 1949 ve 1950 yıllarında Federal Almanya Cumhuriyeti yasaları esas alınarak Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Kanunları kabul edildi. Fritz Neumark öncülüğünde oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanan raporla, Türkiye’de Alman tipi bir vergi düzeninin kurulması önerildi ve rapor açıklandıktan sonra rapora dayalı kanun tasarıları hazırlandı ve 1950’de kanunlaştırıldı.⁸⁵

Üniversite Reformu kapsamında Türkiye’ye gelen Gerhard Kessler, Yahudi değildi. 1883’te Prusya’da doğan Kessler’in babası Protestan bir rahipti. Üniversitede tarih, coğrafya, iktisat ve sosyal bilimler okudu. Alman Demokrat Partisi (kurucu) üyesi olan Kessler’in, 1933’te Leipzig’te iktisadi bilimler ve sosyal politika profesörü iken Hitler rejimi aleyhindeki konuşmaları ve yazıları nedeniyle üniversite ile ilişkisi kesildi. Kısa bir süre hapsedilen ve Cumhurbaşkanı Hindenburg’un müdahalesiyle çıkarılan Kessler, davet üzerine Türkiye’ye geldi ve aynı dönemde gelen diğer mülteci Almanlar gibi o da kendi alanıyla ilgili birçok başarıya imza attı. 1951’de ülkesine dönen ve akademik çalışmalarına Göttingen Üniversitesi’nde devam eden Kessler, 1963’te vefat etti.

Türkiye’de bulunduğu süre zarfında başlıca sosyoloji, ekonomi, sosyal politika alanlarında birçok kitap ve makale yazdı; Türkiye’nin en geniş iktisat meslek kütüphanesini ve 1935’te Hukuk Fakültesi bünyesinde İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü’nü kurdu. Aynı bir İktisat Fakültesi kuruluncaya kadar derslerini Hukuk Fakültesi’nde, 1937’den itibaren de İktisat Fakültesi’nde verdi. İş ve sosyal güvenlik hukukuna ilişkin reform projeleri üzerinde çalışan, Türkiye’nin birçok yerinde verdiği konferanslarda, grev ve örgütlenme haklarının önemini anlatan, 1936 tarihli İş Kanunu’nda ifadesini bulmuş olan sosyal güvenlik sisteminin kuruluşunu tavsiye eden Kessler,⁸⁶ Türkiye’de iş hukukunun gelişmesinde rol oynadı.

---

⁸⁴ Aldemir, Ceray/Gülşah Atağan, “Bir Entelektüel Göçün Anatomisi: Fritz Neumark Türk Mali Yönetiminin ve Devlet Muhasebe Sistemi’nin İnşası”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Özel Sayı, 2018, s. 94.

⁸⁵ 1979’da kaleme aldığı *Boğaziçine Sığınanlar* adlı kitabında, “Çabalarımın temelinde, ülkenin vergilendirme sistemini modernleştirmeye ve rasyonelleştirmeye yardım etmek isteği yatıyordu. Mutlu rastlantılar sayesinde bu istek daha sonra geniş ölçüde gerçekleşti...” diyen Neumark, geçen otuz yıl zarfında gelir vergisi ve kurumlar vergisinin Türk vergi sisteminin temel direkleri haline geldiğini ifade etmektedir. bkz.: a.g.e., s. 151-153.

⁸⁶ Kessler, Gerhard, “Kendi Hayat Yolum”, s. 1-9. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9364>; Çevrimiçi, et.: 5 Eylül 2019); Hänlein, Andreas, “Gerhard Kessler: “Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, Çev. Alpay Hekimler, Çalışma ve Toplum, 2006/2, s.32-34, 37 ve 43-44 (<http://www.calismatoplum.org/sayi9/hanlein.pdf>; Çevrimiçi, et.: 5 Eylül 2019); Fişek,

Sonuç

Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar* adlı kitabında, 1933 sonrasında, başta ABD olmak üzere birçok ülkedeki Almanca konuşan mültecilerin sayısının Türkiye'ye sığınanlardan çok daha fazla olduğunu; ama hiçbir yerde Türkiye'deki kadar kalıcı bir etki yaratmadıklarını ifade etmektedir.⁸⁷

Gerçekten de çağdaş Türkiye yaratmak gayesiyle gerçekleştirilen devrimlerin zorunlu bir parçası olan üniversite reformu kapsamında, Türkiye'de görevlendirilen çoğu Alman uyruklu olan yabancı bilim adamları, burada buldukları sürece çalışmalarlarıyla, Türkiye'nin yapılanmasına önemli katkılarda bulundular. Bu bilim adamları arasında, Türk Devrimi'nin en önemli ayaklarından biri olan hukuk devrimi ile kurulan yeni hukuk sisteminin algılanmasını, öğrenilmesini sağlamak ve sonraki nesillere aktaracak hukukçular yetiştirme aşamasını kısa sürede geçebilmek için yardımlarına ihtiyaç duyulan ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görevlendirilen hukukçular da bulunmaktaydı.

Her biri, tek bir dalda değil, birkaç hukuk dalında uzmanlaşmış; bunun yanı sıra, hukuku besleyen, tamamlayan tarih, felsefe, sosyoloji gibi dallarla da yakından ilgilenen, birkaç yabancı dil bilen, kendi alanlarında tanınmış, saygınlık kazanmış bu hukukçular, Türkiye'de buldukları süre zarfında eğitmen, öğretmen ve araştırmacı olarak Türkiye'de çağdaş hukuk eğitiminin temelini atılmasında emek sarfettiler ve daha sonraki yıllarda hukuk fakültelerinde görev alan birçok değerli Türk öğretim üyesinin hocası ya da hocasının hocası olarak, Türk hukuk eğitimine katkı sağladılar.

Prof. Dr. Charles Crozat dışındaki diğer isimler, sırf Yahudi oldukları için, -ya da hukukçu olmamakla birlikte Türk hukuk eğitimine ve uygulamasına katkısı bulunan iktisatçı Kessler örneğinde olduğu üzere sırf muhalif oldukları için- Nasyonal Sosyalizm'in yıkıcı politikasının mağduru olmuş kişilerdi. Kendi şanssızlıkları, Türk hukuk devriminin şansı olan bu sayıca az ama nitelikli insanlar, belki gidecek yerleri olmadığından, belki de minnet duygularının ve çalışma, üretme, öğretme arzularının yoğunluğundan, Türkiye'deki hukuk eğitimine, ders anlatış biçimleriyle, müfredata kazandırdıkları yepyeni derslerle, lisansüstü programlarıyla, bilimsel toplantılar ve konferanslarla, ders kitapları başta olmak üzere yaptıkları yayınlarla birçok yenilik getirdiler; çok önemli yasaların yapımında önemli rol oynadılar.

Reisman, mülteci bilim insanlarının üniversite reformu çerçevesinde Türkiye'ye davet edilmiş olmalarını, "bugünden geriye bakıldığında, Türkiye'nin 20. yüzyılın en karanlık yılları boyunca bunca

---

A. Gürhan, "Türkiye'de Sosyal politika'nın Başöğretmeni: Ord. Prof. Dr. G. Kessler", *Çalışma Ortamı*, S.140, 2015, s. 14-15.

⁸⁷ Neumark, a.g.e., s. 4.

entelektüel sermayeyi davet etme, kurtarma ve gelecek kuşaklar için geliştirip korumaya yönelik sarıh planıyla boy ölçüşebilecek yüreklilikte siyasalara sahip olan başka hiçbir ulus çıkmadı.” sözleriyle yorumlamaktadır.⁸⁸

Gerçekten de Türkiye’de, Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen hukuksal dönüşümün başarıya ulaşmasında, çağdaş hukuk eğitiminin temellerinin atılmasında, Cumhuriyetin kurucuları ve diğer birçok unsurun yanı sıra yabancı hukukçuların, özellikle de Nazi rejimi tarafından değersizleştirilerek ortada bırakılan Alman akademisyenlerin de payı bulunmaktadır ve bu insanların bilgi ve tecrübelerinin Türk hukuk eğitiminde değerlendirilmesi de Atatürk ve dava arkadaşlarının geniş vizyonunun başarısıdır.

---

⁸⁸ Reisman, a.g.e., s.14.

KAYNAKÇA

Akın, İlhan, “Ord. Prof. Dr. Charles Crozat’ın Onuruna”, (Ord. Prof. Dr. Charles Crozat’a Armağan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 43, S.1-4, Y.1977, s. XXV-XXVI.

Akkaya Kia, Rukiye, “Darülfünun’dan 1933 Üniversite Reformuna; Hukuk-ı Siyasiye-i Osmaniye Derlerinden, Hukuk-ı Amme Derslerine Dönüşüm ve Genel Kamu Hukuku Dersinin Geçmişine Dair Notlar II ”, İÜHFİM, C.70, S.1, 2012, ss. 3-18.

Aldemir, Ceray/Gülşah Atağan, “Bir Entelektüel Göçün Anatomisi: Fritz Neumark Türk Mali Yönetiminin ve Devlet Muhasebe Sistemi’nin İnşası”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Özel Sayı, 2018, ss. 92-106.

Beggio, Tomasso, *Paul Koschaker (1879-1951) Rediscovering the Roman Foundations of European Legal Tradition*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2018.

Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Bozkurt, Gülnihâl, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2010.

Dağışan, Zekai, “Von der Sünde zur Straftat-Strafrechtstheorie in der türkischen Rezeptions-und Kodifikationsgeschichte-”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.3, S.1, 2012, ss. 379-415.

Doğanay, İsmail, “Atatürk’ün Ülkesinde Yirmi Yıl Hukuk Dersi Veren, Ölumsuz Hocamız Ord. Prof. Dr. Jur.Dr. h.c. Ernst E. Hirsch’in Ardından”, *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hâtırasına Armağan (1902-1985)*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, ss. 39-51.

Dölen, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi*, C.1, 2, 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009-2010.

Dönmezer, Sulhi, “Andreas B. Schwarz”, *Annales de la Faculté De Droit D’İstanbul*, C.3, S.4, 1954, s. III-VII.

Dönmezer, Sulhi, “Ord. Prof. Dr. Charles Crozat’ın Onuruna”, (Ord. Prof. Dr. Charles Crozat’a Armağan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 43, S.1-4, 1977, s. XXIII-XXIV.

Ergün, Mustafa, “Die deutsch-türkischen Erziehungsbeziehungen während des ersten Weltkrieges”, OTAM, C.3, S.3, Ankara, 1992, ss. 193-208.

Fişek, A. Gürhan, “Türkiye’de Sosyal politika’nın Başöğretmeni: Ord. Prof. Dr. G. Kessler”, *Çalışma Ortamı*, S.140, 2015, ss. 14-15.

Hamza, Gâbor, “Das wissenschaftliche Oeuvre und die Lehrtätigkeit von Andras (Andreas) Bertalan Schwarz (1886-1953)”, *Prof. Dr. M. İlhan Ulusan’a Armağan*, C.III, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, ss. 391-399.

Häunlein, Andreas, “Gerhard Kessler: “Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı” (Çev. Alpay Hekimler), Çalışma ve Toplum, 2006/2, ss.31-42. (<http://www.calismatoplum.org/sayi9/hanlein.pdf>; Çevrimiçi, et.: 5 Eylül 2019)

Hirsch, Ernst E., *Hâtıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Çev.: Fatma Suphi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1985.

Hirsch, Ernst E., *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, C.1, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 1998.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Darülfünun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.8, ss. 521-525.

İzveren, Adil, “Hukuk Sosyoloğu ve Hukuk Filozofu olarak Müteveffa Hocamız Ord. Prof. Dr. Dr. h. c Ernst E. Hirsch”, *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hâtırasına Armağan (1902-1985)*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, ss. 31-36.

Jescheck, Hans-Heinrich, “Richard Honig zum Gedächtnis”, *ZStW*, B. 93, 1981, ss. 827-830.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.8, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1983.

Karayalçın, Yaşar, “Prof. Dr. Ernst E. Hirsch: Kişiliği- Türk Hukuku”, *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hâtırasına Armağan (1902-1985)*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1986, ss.5-15.

Karayalçın, Yaşar, “Hocam ve Ustam Prof. Hirsch”, *Hirsch’ten Günümüze Fikri Haklar*, Tebliğler, 24 Mayıs 2004, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, ss. 5-19.

Kazancıgil, Aykut/Ortaylı, İ./Tanyeli U., “Niye Geldiler, Niye Gittiler? Kimse Anlamadı” Yabancıların Cumhuriyet’e Bıraktıkları”, (Söyleşiyi yapan: Ayşe Erdem), *Cogito*, S 23, 2000, ss. 119-138.

Kessler, Gerhard, “Kendi Hayat Yolum”, ss. 1-9. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9364>; Çevrimiçi, et.: 5 Eylül 2019)

Kocatürk, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.1, S.1, 1984, ss. 3-95.

Koyuncu, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.16, S.3, 2012, ss. 163-183.

Neumark, Fritz, *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye’ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, Çev. Şefik Alp Bahadır, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1982.

Özsunay, Ergun, “Yabancı Hukukun Benimsenmesi” Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler” (MHAUM), *Atatürk’ün Hukuk Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1983, ss.11-43.

Püttner, Günter, “Ernst Eduard Hirsch Als Lehrer und Wissenschaftler”, *Hirsch’ten Günümüze Fikri Haklar*, Tebliğler, 24 Mayıs 2004, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, s. 3-7.

Reisman, Arnold, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, Çev.: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Tekinalp, Ünal, “Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch ve Bilimsel Eseri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, (Ord.Prof.Ernst E. Hirsch'e Armağan), C.42, S.1-4, 1977, ss. 23-32.

Topçuoğlu, Hamide, “Aziz Hocamız Hirsch”, *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1964, ss. XXXI-XLIV.

Türk, Fahri/Çınar, Servet, “Türkiye ile Almanya arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri”, Akademik Bakış, C.7, Sayı:13, Kış 2013, ss. 45-65.

Ünal Özkorkut, Nevin, *Osmanlı Hukukunda Müdde-i Umumilik, Savcılık Kurumunun Türk Hukukuna Girişi ve Uygulanma Süreci*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.

Widmann, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev: A.Kazancıgil/S. Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Wieacker, Franz, *Gründer und Bewahrer, Rechtslehrer des neueren deutschen Privatrechtsgeschichte*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1959.

Yörük, Ali Adem, *Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı-Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.